

Liepsnojanti Šiaurė

Bronius Zlatkus

1953 m. Šiaurę sukrėtė ten lageriuose buvę sukilimai. Trukme jie prano ko iki to laiko buvusius, pasižymėjo masišku. Sukilimų reikšmė tebėra istorikų tinkamai neįvertinta. Sukilimai pakirto lagerių sistemos pamatus, sovietų imperija neteko daugiataukstantinių vergų darbo rankų, kurių dėka

ji buvo statoma, klestėjo. Sukilimai įrodė, kad net sunkiausiomis išnaudojimo sąlygomis galima kovoti su totalitariniu režimu ir visiškai ne teroro metodais. Juose dalyvavo įvairių tautų atstovai, jie gynė pamintą žmogiškąjį orumą ir garbę. Sukilimo idėjas palaikė kalinių masės, atsikračiusios daugelį metų trukusios sistemos įdiegtos baimės. Verti pagarbos sukilimo vadovai ir aktyvistai. Jų organizacinis talentas, narsa, vyriškumas režimo zonose, kuriose stojo į kovą su bedvase teroro mašina, verti pagarbos ir deramo įvertinimo. Jie sukūrė "kalinių respublikas", parodė ne mažesnę už kovos lauko heroizmą.

Masiniai kalinių neramumai, streikai, perraugę į sukilimus, 1953 m. apėmė Norilsko Gorlago ir Vorkutos Rečlago lagerius. Ši "velnio sėkla", kaip vadino čekistai, 1954 - 1955 m. paplito kituose lagerių regionuose. Laisvės siekio sovietinė totalitarinė sistema nebepajėgė sutramdyti ir 1956 m. GULAG-as (lagerių sistema) žlugo.

Sukilimai bei daugialypiai sudėtingi įvykiai tiek Norilsko, tiek Vorkutos lageriuose turėjo aktyvių ir pasyvių šalininkų, tačiau netrūko ir abejojančių. Kalinių masės sąmonę reikėjo pažadinti ryžtingiems veiksams, pakeisti patį lagerių "klimatą", susitaikymą su esama žmogaus pažeminimo sistema, baimės jausmu, ypač tarp pagyvenusių kalinių.

Dažnai ginčijamasi, kurie sukilimai svarbesni ar svarbiausi. Reikia pabrėžti, kad bet kurie pasipriešinimo lagerių administracijos režimui židiniai įnešė savo indėlį į žmogaus pažeminimo ir prievartos sistemos griūtį; visur veikta pagal esamas sąlygas, lagerių tankį vietovėje, kalinių skaičių lageriuose. Svarbiau atsakyti į klausimus, ar sukilimams buvo ruošiamasi iš anksto, ar pasipriešinimas buvo organizuotas, ar įvykių eiga buvo koordinuojama, ar viskas išplieskė stichiškai.

Stalino mirtis nepateisino politinių kalinių puoselėtų lūkesčių, lauktoji amnestija jų nepalietė. ČK operatyvinė dalis jautė kylantį kalinių bruzdėjimą visuo-

*Mes kritome, bet žuvome ne veltui,
Žinodami, tikėdami tvirtai:
Ten, kur ant mūsų kaulų pusto sniegą baltą,
Imperijos subiro pamatai.*

V. Cinauskas

se lageriuose, todėl pagrįstai buvo manoma, kad, galbūt, įvykiai buvo provokuojami, turint tikslą sukelti masines kontroliuojamas riaušes ir taip "nuleisti kraują", išaiškinti pasipriešinimo aktyvistus ir vadovus.

2003 m. vykę jubiliejiniai ypatingo režimo lagerių lietuvių politinių kalinių susitikimai, skirti paminėti 50-ties metų sukaktį nuo 1953 m. tragiškų įvykių, paskatino prisiminti lietuvių indėlį į lagerių sistemos griūtį.

Norilskas

1953 m. pradžioje Norilске ir jo priegose veikė dvi įkalinimo sistemos: Gorlagas ir Norillagas. Šešiuose ypatingo režimo Gorlago skyriuose kalėjo virš 20 tūkst. politinių kalinių, tarp jų - virš 1,5 tūkst. lietuvių. 1948 m. Gorlagas perėmė iki tol buvusias katorgos lagerių funkcijas: kalinių numeravimas, barakų užrakinimas nakčiai, grotos ant langų, prailginta darbo diena, ribotas susirašinėjimas, sunkus fizinis darbas. Čia buvo įkalinami itin pavojingi valstybei asmenys, teisti pagal 58 str. poskyrius, dažniausiai tautinio pasipriešinimo dalyviai iš Baltijos šalių, Ukrainos, Baltarusijos, užsienio šalių. Nemažą dalį sudarė ištremtųjų tautų atstovai: Pavolgio vokiečiai, Krymo totoriai, čečėnai, buvę karo belaisviai, vlasovininkai, režimui prasikaltę karo dalyviai. Jie dirbo ypač sunkius darbus rūdosi ir molio karjeruose, akmenų skaldyklose, pamatų tranšėjose, statybose.

Norillage 35 skyriuose ir 14 lagerių punktų kalėjo apie 120 tūkst. kalinių, teistų už buitinius-kriminalinius nusikaltimus. Jie dirbo įvairiose gamyklose ir fabrikuose, statybose, šachtose. Įvedus 1950 m. ūkiskaitą, lagerių zonose buvo atidarytos parduotuvės, kaliniai uždirbdavo iki 350 rub. per mėnesį. Galiojo užskaitų sistema 1:3, t.y. už vieną darbo dieną užskaitydavo iki 3 bausmės dienų. Daugelis nuteistųjų už mažus nusikaltimus vaikščiojo laisvai su leidimais. Taigi įkalinimo sąlygos, lyginant su Gorlago režimu, skyrėsi kaip diena ir naktis.

Alinantis darbas Gorlago skyriuose neskatino darbo našumo. 1953 m. gegužės - rugpjūčio mėn. vykęs sukilimas paralyžavo pagrindinių statybinių medžiagų gamyklų darbą, daugelis pramonės objektų visiškai sustojo arba dirbo nepilnu pajėgumu. Prie sustojimo ribos atsidūrė vario-nikelio sodrinimo fabrikas. Kapitalinių įdėjimų planas 1953 m. II ketvirtyje buvo įvykdytas 95,2 proc., o III - tik 73,4 proc.